

KÁLLAI ERNŐ

A cigányzenészek helye és szerepe a magyar társadalomban és a magyar kultúrában¹

Hazánkban gyakori sztereotípiá, hogy a teljes cigányság képzetlen, „élősködő”, segélyekre szoruló, a többségi társadalom által eltartott népesség. Az ilyen vélemények – amelyek már önmagukban is igen szegényes ismeretekre és gondolkodásra utalnak – megfogalmazásakor gyakran elfelejtkeznek a cigányság „arisztokráciájának” is tekintett zenészekről, akik a magyar reformkor óta jelentős szerepet töltenek be a kulturális életben, és olyan tevékenységet folytatnak, amelyre büszkén hivatkoznak minden fórumon. Elég csak az ezredforduló karácsonyán az operaházi díszhangversenyre utalnunk. A cigányság olyan rétegéről van szó, amely jelentős szerepet töltött be az elmúlt évszázadban is az országkép formálásában. A 19. század jeles zenetörténésze is így ír róluk (bár egyes megjegyzéseiben a korabeli cigányságról kialakított közvélekedéstől magát nem tudta függetleníteni): „A nagyobb jelességre emelkedött zeneművész tehát épen úgy vívja ki a világ tisztöletét és a századokig hangzó hírt s nevet, miként a köztapsokban részesült jeles népzeneész, ki (legyen bár a legaljasbb népfaj származéka) műtehetségét a maga nemében kitűnő fokig művelvén, érdemessé teszi magát, hogy necsak kortársai viseltessenek méltánylással iránta (kivált saját honában, melynek hosszas szolgálatát szentelé), hanem arra is tarthasson számot, hogy utolsó pihegésével ne tűnjék el egyszersmind emlékezöte az utókor elől.”²

Napjainkban ugyan szinte megszűnt a „magyar nótához” kapcsolódó, éttermi zenélést jelentő megélhetési forma, de ezzel egyidejűleg jelentős mértékben jelentek meg cigány származású művészek a komolyzene, a jazz és egyéb szórakoztató műfajok területén, nem beszélve az egyre népszerűbbé váló autentikus cigány népzenei játszó együttesekről. Így a cigányzenészek körében is jelentős életmód- és zenei stílusváltásnak lehetünk tanúi korszakunkban.

Jelen tanulmányunk első részében rövid és vázlatos áttekintést próbálunk adni a cigányzenészek múltjáról, a magyar társadalomhoz és kul-

¹ Előtanulmány *A magyarországi cigányzenészek múltja és jelene* című monográfiához.

² Mátray Gábor: Bihari János magyar népzeneész életrajza. In: Mátray Gábor: *A muzsikának közönséges története és egyéb írások*. Budapest: Magvető Kiadó, 1984. 288.

túrához elszakíthatatlan szálakkal kötődő szerepükről a 20. század első feléig. A második részben a magyarországi cigányság migrációs hajlandóságáról szóló kutatáshoz készült, kilenc strukturált mélyinterjú eredményei alapján a zenészek jelenlegi helyzetét, külföldi munkalehetőségek iránti érdeklődését és az ehhez kapcsolódó tényezők szerepét próbáljuk meg vázlatosan bemutatni. Végül, mellékletként, közreadjuk egy interjú szerkesztett-rövidített változatát is, amelyből további érdekes információkat meríthetnek a cigányzenészek múltjára, jelenére és a külföldi lehetőségek iránti érdeklődésükre vonatkozólag is a téma iránt érdeklődők.

Cigányzenészek régen

Napjainkig meghatározó – de a kutatások alapján bizonyosan csak mítosznak tekinthető – az a vélekedés, hogy a cigányok a zenélésre születtek, és ez a tevékenység Indiából hozott ősi mesterségük.³ A cigányok 14–15. századi, magyarországi betelepítése után először csak a 16–17. századtól kezdődően találkozhatunk olyan forrásokkal, ahol néhányukról zenészként szólnak. Ugyanígy ennek a korszaknak nyugat-európai feljegyzései sem említik a zenélést olyan módon, mintha ez a cigányság meghatározó vagy elsődleges megélhetési forrását jelentené. Ezért is tűnik meglepőnek, hogy a kovácmesterség és egyéb kézműipari tevékenységek mellett a 18. század második felében szinte a semmiből, meglepetésszerűen megjelenő cigánybandák tagjai már hivatásszerűen is a szórakoztató zenélésből próbáltak megélni. Eleinte még csak kiegészítő tevékenységként – Czinka Panna (1711–1772), akit az első cigányprímásnak szoktak tekinteni, a feljegyzések szerint a zenélés mellett gyakran segített férje kovácműhelyében is, aki pedig szintén zenélt felesége bandájában –, később a szórakoztató zene iránti kereslet egyre nagyobb igénye miatt már egyedüli foglalkozásként: „A rendes lakos cigány nemcsak Vulcan fia [kovács], de egyszersmind Apollóé is, és ő a helység zenésze s köztők elég van, kit bátran lehet virtuoso-nak mondani.”⁴

A fordulatot, felemelkedési és megélhetési lehetőséget a magyar nemzeti öntudatra ébredéssel együtt megjelenő és hosszú időre uralkodóvá váló zenei műfaj, a verbunkos teremtette meg. A verbunkos – rábeszélés, meggyőzés, toborzó – eredetileg olyan férfi tánc, amelyet a Habsburg Birodalom országaiban az állandó tömeghadsereg megszervezésétől az általános hadkötelezettség bevezetéséig olyan alkalmakkor táncoltak, amikor fiatalokat próbáltak meggyőzni a katonaélet szépségeiről, és rá-

³ Több tanulmány is foglalkozik a kérdéssel, például Havas Gábor: *Hagyományos mesterségek*. 2000. In: *A magyarországi romák*. (szerk. Kemény István) Press Publika

⁴ Ács Gedeon feljegyzései 1856-ból. In *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban*. (Szerk. Mezey Barna) Budapest: Kossuth Könyvkiadó 1986. 64.

beszélni őket a kalandosnak feltüntetett katonaélet önkéntes vállalására. A tánc pedig elképzelhetetlen lett volna zene nélkül. Egyre nagyobb igény volt olyan emberekre, akik megfelelő színvonalon tudják szolgáltatni a szükséges zenét, és egyre többször igényelték a gazdagok is szórakozásaikhoz ezt az újfajta muzsikát. Ebből az időszakból feljegyzések is tanúskodnak arról, hogy a sok zeneszolgáltatás mellett alig tudják eredeti szakmájukat folytatni néhányan a cigányok közül: „A’ mi pedig közelébb szorongat, a’ verbuncus katonáknak kéntelen is szolgálnom kellett hegedülésemmel. Ekkor szegény állapotomhoz képest is magam dolgához nem láthatok, csak most Adventre hagytam félbe, ismét azt kívánják, azon szolgálatra előálljak... Különben is annak idejében az uraknak is megkívántatik szolgálatom.”⁵

Mindez következett abból is, hogy a magyar nemzeti ébredés és formálódó nemzeti kultúra erősen igényelte egy sajátos magyar zene megteremtését. Országunktól nyugatra ekkor éli virágkorát a később bécsi klasszicizmusnak nevezett zenetörténeti korszak, olyan nagyságok alkotnak, mint Haydn, Mozart és Beethoven. Az ebben az időben fejletlennek mondható magyar zenekultúra forradalmi megújulásra várt, és ennek végrehajtói, részesei elsősorban a cigányzenészek lettek.

A változás magyarázataként további szempontot jelentett a társadalomban régóta meglévő általános megvetés is a szórakoztatók iránt. Sárosi Bálint sokszor idézett megállapítását tartjuk mi is helyénvalónak ebben a vonatkozásban: „Kétségtelen, hogy a cigányok szórakoztató zenében való hatalomra jutását nagyban elősegítette a társadalomnak a szórakoztatók iránt tanúsított lenéző, elítélő magatartása. Ami a társadalom kereteibe szorosabban beletartozók számára megalázkodásnak, lecsúszásnak számított, az ő viszonyaik között éppen a társadalomba való bejutás, az érvényesülés legjobb útját jelentette. A 18. század végére, a cigánybandák első sikeres megszólalásával valóban eljutottak odáig, hogy a cigányfoglalkozások között (az addigi kovácsmesterséggel szemben) a zenélés lett a legrangosabb, a cigányok számára is legvonzóbb foglalkozás.”⁶ Ez a későbbi társadalmi elismerés pedig komoly alkalmazkodási készséggel és önfegyelemmel kellett, hogy összekapcsolódjon. Így a megélhetés biztosítása érdekében és a magyar urak sajátos szórakozási stílusa miatt sok megalázó helyzetet kellett átélniük a zenészeknek, amire a cigányokon kívül talán kevesek lettek volna képesek. Sokáig (19. század) az éttermi zenészek tányérozással gyűjtötték össze honoráriumukat, de régi hagyomány volt a vonóba húzott, hangszerbe dobált, vagy nyállal a homlokra

⁵ Vadász Kozí miskolci cigány, 1781-ben. Borsod vármegye levéltára, Acta politica, XI. I. nr. 141. Idézi: Tóth Péter: *Cigányok a Kárpát-medencében a XVIII. században*. Történeti és néprajzi tanulmányok. Debrecen, 1994. 52.

⁶ Sárosi Bálint: *Cigányzene...* Budapest: Gondolat. 1971. 55. (Sárosi Bálint munkája a cigányzenével és a cigányzenészekkel foglalkozó, a kérdés máig legteljesebb összefoglalása.)

ragasztott papírpénz is. „Dől, mint a bögőbe a húszas” – jellemezte a helyzetet a közmondás, de egyéb „tréfák” sem voltak ritkák a mulatságokon. Mint Sárosi írja: „Nem volt ritkaság, hogy lakodalom idején a szertelen kedvű férfi budira kísértette magát a zenészekkel [...], hogy azok a deszkaépítményt körülállva, a benti eseményt zenével, a megfelelő pillanatban tussal kísérik.”⁷

A cigányzenészek egyre nélkülözhetetlenebb „kellékeivé” válnak a mindennapi szórakozásnak. Kezdek külföldön is megismerni a cigányok zenei tudását: „A miskolci cigányokat hallottam néhányszor játszani, s megvallhatom, a zenéjük rászolgál a megbecsülésre. Bár nem játszanak mindnyájan kottából, ennek ellenére mégis oly jól, hogy elfelejtí az ember: tanulatlan zenészeket hallgat. Különös erősségük a magyar táncokban van, de a kesergőben is mesterek. A miskolci cigányok minden táncmulatságon és minden olyan ünnepségen játszanak, amely a városban tartatik, s igen jól megfizetik őket, sőt, tülekednek értük: innét a büszkeség, melyet náluk tapasztaltunk, s mely kiderül öltözködésükből, étkezési és italozási szokásaikból, beszédmódjukból, járásukból és a másokkal szemben való egész viselkedésükből... Sokan már olyannyira ki is művelődtek, hogy zavarban vagyunk: vajon valódi cigányokkal van-e dolgunk? Még fekete színük is észrevehetően megváltozott.”⁸ A zenészek pedig fokozatosan a „cigányság arisztokratái” lesznek, egyre jobban elszakadva a nem zenével foglalkozóktól, új mesterségüket utódaikra átörökítve. Persze nem valamiféle misztikus zenei képességgel rendelkeznek, hanem utódaik ebben a zenei közegben, a megélhetés biztos reményét nyújtó szakma tiszteletére nevelve nőnek fel, ami kis koruktól kezdve összekapcsolódik a rendszeres zenei képzésükkel. „Cigányok tulajdonna leginkább minden egyéb nemzetiségeink közt a muzsikára való kedv... Különben már a 7 esztendő purdó is elkezdi valamely eszközt cincogtatni, s gyakorlás által hihetetlen mesterségre emelkedik. A Klavirt kivéve majd minden jelesebb eszközt megtanulnak.”⁹ – írja a korszak jelentős zenetörténésze.

Míg a 18. század végén kevesebb, mint 1600 cigányzenészt említenek az összeírások, 100 év múlva már 17 ezer zenész cigányt regisztráltak Magyarországon. A falusi zenészekről a külföldön is jól ismert bandákig széles társadalmi skálán elhelyezkedő, a cigányság minden idők legsikeresebb és leginkább megbecsült tagjai írták be nevüket a magyar történelembe. A cigányok egy része felismerve a társadalom által felkínált lehe-

⁷ Sárosi Bálint: *A hangszeres magyar népzene*. Budapest: Püski, 1996. 40.

⁸ Jakob Glatz: *Freymüthige Bemerkungen eines Ungars über sein Vaterland*. Teuschland, 1799. Idézi: Tóth Péter: *Cigányok a Kárpát-medencében a XVIII. században*. Történeti és néprajzi tanulmányok. Debrecen, 1994. 52.

⁹ Mátray Gábor: *Első Toldalék a Magyar Muzsika Történetéhez*. In: *A muzsikának közönséges története és egyéb írások*. Budapest: Magvető Kiadó, 1984. 183.

tőséget, saját boldogulásukat is megteremtve ezzel, meghatározó részeseivé váltak a magyar zenekultúrának. A 19. század első felére a cigányzenészek kivívták a társadalom megbecsülését, a nemzeti zene képviselőivé és a polgári átalakulásért küzdő nemzeti mozgalom részeseivé váltak. Bihari János (1769–1828) a reformkor kétségkívül legnagyobb és leghíresebb primása, akinek művészete folytán vált a verbunkos véglegesen a magyar zenetörténet meghatározó részévé, és egy korszak elnevezésévé is. Az első olyan cigányzenész, akinek tevékenysége körül egész kultusz alakult ki, az első vagyonossá vált zenész (bár szegénységben halt meg), megnyitva a híres primások sorát. Korabeli feljegyzések szerint a legnagyobb politikai eseményekhez kapcsolódó bálók állandó zenésze volt, akinek játékáért egyaránt rajongtak a császári udvarban és minden társasági eseményen, de Liszt Ferenc, Kisfaludy Sándor és Berzsenyi Dániel is lelkes hívei voltak, így „...fejedelmek és főurak épp úgy nem tudtak ellenállni hegedűje varázsának, mint a szegény mesterlegény, ki utolsó keresményét is odadobta a nagy cigány körülhordott kalapjába”.¹⁰

A cigányzenekarok tömeges elterjedése, a leghíresebb primások megjelenése pedig a 19. század közepére tehető. Ott voltak a cigánybandák az 1848–49-es forradalom és szabadságharc katonái között, még inkább segítették a nemzeti ellenállás ébren tartását a kiegyezésig. Elég csak néhány híres nevet említenünk: Sárközi Ferenc (1820–1890) Kossuth Lajos hadnagya és a szabadságharcban részt vevő cigányzenészek főkarmestere; vagy Boka Károly (1808–1860) debreceni primás, aki olyan tiszteletnek örvendett, hogy – a krónikák tanúsága szerint – temetésén több mint tízezer ember vett részt; vagy Patikárius Ferenc (1827–1870), aki zenei versenyen mérte össze tudását id. Rácz Pállal, és ezen alkalomból olyan emberek ültek a zsűriben, mint Erkel Ferenc, Mosonyi Mihály, Ábrányi Kornél, Mátray Gábor és a korszak hasonlóan ismert személyiségei. És bár Rácz Palinak csak a második helyet ítelték, nem akármilyen hatással lehetett a közönségre, ha Jókai Mór róla mintázta *Fekete vér* című regényének főhősét, és mai napig is sokak által ismert az általa írt *Lehullott a rezgő nyárfa...* kezdetű magyar nóta, amelyet 120 cigány játszott a temetésén.

A szabadságharc leverése utáni években kiemelten támogatják a cigányzenészeket, akik hangversenykörutakat szerveznek az országban, ezzel is fenntartva a nemzeti ellenállás szellemét. Ekkorra már egész zenészdinasztiák alakulnak ki, körükben a kovács- és egyéb mesterségek űzése már a távoli múltba vész, kezd elterjedni a mítosz: ezek a zenészek csakis muzsikusok lehettek az ősi időktől fogva. A cigányság arisztokráciája egyre jobban megkülönbözteti magát a cigányság többi csoportjaitól, elképzelhetetlenné válik egy egyszerű „paraszt cigánynak” beháza-

¹⁰ Evva Lajos: *A cigányok viszonya a magyar zenéhez. Magyarország és a nagyvilág*. Budapest: 1875. 52–53. Idézi: Sárosi Bálint: *Cigányzene...* Budapest: Gondolat, 1971. 75.

sodni egy ilyen jeles családba. A zenészek újabb generációi pedig egyre magasabb színvonalon művelik most már egyedüli szakmájukat. Ennek ellenére, ebben az időszakban egyre többen kezdenek panaszkodni: „hanyatlak a cigányzene”. Ennek pedig nem más az oka, mint az, hogy az egyre képzetesebb zenészek „idegen elemekkel” bővítik tudásukat, játszanak klasszikus zenét, operakivonatokat, egyvelegeket is, és ez már erősen átértékeli a magyar verbunkos hagyományt. Pedig a 19. század második felére már annyira meghatározó jelenlétük a zenei kultúrában, hogy sokan úgy gondolják: a magyar verbunkos és a cigányok zenéje jelenti az „eredeti”, „ősi” magyar népzene. Ennek ékes bizonyítéka Liszt Ferenc *A cigányokról és a cigányzenéről Magyarországon* című híres-hírhedt könyve, amely éveken keresztül tartó vitát indított el a magyar társadalomban, bebizonyítva a verbunkos műzenei eredetét és sajátosságait.

A század közepén pedig megjelenik a verbunkos hagyományaiból is táplálkozó, új magyar műfaj, az énekelt dal: a magyar nóta, más nevén a népies műdal. Hasonló társadalmi igény teremti meg ennek is az alapját, mint annak idején a verbunkosnak. A magát haladó szellemiségűnek tartó és érző magyar felsőbb réteg igényli egy új, sajátosan magyar műfaj létrejöttét (bár Kodály Zoltán úgy jellemezte a magyar nótát, mint „a népdalkultúrából már kinőtt, de a magaskultúráig el nem jutott átmeneti embertípus zenéje”¹¹). Olyan valamire van szükségük, amire egyszerre lehet mulatni, szomorkodni, énekelni, részesei lenni annak a zenének, amelyet magukénak éreznek. Így nem véletlen, hogy Egressy Bénit, a *Szózat* szerzőjét tekintik a magyar nóta atyjának, aki felismerte az igényt az új műfaj iránt. Az új dalok írói pedig elsősorban vidéki nemesek, hivatalnokok, akik ebben a zeneileg egyszerű formában jelentős sikereket tudnak elérni hiányos zenei képzettségük mellett is. Így lesz az első igazán sikeres nótaszerző Simonffy Kálmán ceglédi főjegyző és később országgyűlési képviselő, akit szerényen csak a „magyar Schubert”-ként emlegetnek. Őt követte Szentirmay Elemér, Dóczy József, Fráter Loránd és Balázs Árpád, hogy csak a legismertebb szerzőket említsük. De nagyon sok „egydalos” szerző létezett, mivel egy „igazi magyar úr” szinte kötelességének érezte a benne szunnyadó talentum kibontását, a magyar zenekultúra gyarapítását. Egyes becslések szerint a 20. század közepéig mintegy 30 000 nóta született. És ezek megismertetésében, elterjesztésében a cigányzenészek nélkülözhetetlenek voltak, hiszen hangszerkíséret nélkül a nóta nem hatott igazán. Az ő szakmai tudásukon, előadásmódjukon keresztül vált a magyar nóta a verbunkos folytatójává. A két világháború közötti időszakban annyira népszerű ez a műfaj – és előadói, a cigányzenészek –, hogy a muzikusok nélkülözhetetlen részei a mindennapi életnek. Olyan

¹¹ Kodály Zoltán: *A magyar népzene* Bp. 1960. Idézi: Sárosi Bálint: *Cigányzene...* Budapest: Gondolat, 1971. 137.

nagyra tartják őket, hogy néhány – természetesen nem cigány, hanem nemes, hivatalnok, orvos, ügyvéd – nótaszerző is előveszi hegedűjét és szerény zenei tudását, és cigánybandákba beállva próbálja népszerűsíteni alkotásait.

Külön kell említést tennünk Dankó Pistáról (1858–1903), a szegedi, cigány származású dalszerzőről, aki nem hangszeres tudásával tűnik ki kortársai közül, hanem ő az első a cigányzenészek között, aki dalszerzőségével történelmi nevet vívott ki magának. Négyszáznál is több dala közül a mai napig is hallható az *Eltörött a hegedűm*, *Most van a nap lemenőben*, *Egy cica, két cica* kezdetű alkotásai, csak hogy a legismertebbről szóljunk. Jól jellemzi a cigányzene és a cigányzenészek körül kialakult kultuszt az is, hogy országos gyásszal és pompával temették el Dankót, 1912-ben pedig szobrot állította emlékére Szegeden.

Jelen tanulmányunk szempontjából külön is érdemes megemlíteni néhány momentumot a cigányzenészek külföldi útjairól. Feljegyzések szerint már az 1780-as években is megfordultak zenészek Bécsben, a császári udvarban, 1840-ben pedig párizsi szereplésükről így tudósít a korabeli francia újság, a *Revue et Gazette Musicale de Paris*: „A fővárosunkba nemrég érkezett, magát cigánynak nevező két magyar zenész és egy táncos a múlt csütörtökön a Vaudeville színpadán ragyogóan szerepelt. A zenészek nagy sikert arattak. Még többre értékeli őket az, aki tudja róluk, hogy e különös művészek a zeneművészetnek a legegyszerűbb elemeit sem ismerik, s a tökéletesség, mellyel bájos zengésű darabjaikat előadták, csupán bámulatós ösztönüknek tulajdonítható.”¹² A 19. század második felétől a híres prímások bandáikkal megfordulnak az akkori világ szinte minden fontos országában, és erről a magyar lapok részletesen be is számolnak. Olyan emberek lelkesednek játéukért, mint az angol uralkodó család, vagy a híres zeneszerző, Debussy. Vannak említések arról is, hogy néhány cigányzenész letelepedik külföldön, de többségükben a turnékat pénzkereseti lehetőségnek tekintették, a hazai karrier további megerősítésére kívánták felhasználni. Emellett sikerül egyre több, külföldön elterjedt zenei stílust megismerniük, ami megalapozza a következő cigányzenész nemzedék benyomulását a jazz és a klasszikus zene területére is. Bár ebben az időben inkább még furcsának tűnt ez a közönség számára, meglepődve beszélnek a külföldön megszerzett új ismeretekről idehaza, mint Kodály is 1925-ben: „A minap egy angol ember azon csodálkozott, hogy a budapesti cigányzenekaroktól egyebet se hall, mint jazzt és azt, hogy ‘Why did I kiss that girl’”.¹³ Ez pedig nem mást bizonyít, mint a cigányzenészek azon képességét, aminek évszázadok óta tanúbizonyságát tették: képesség a fejlődésre, a megújulásra, a társadalom aktuális zenei

¹² Idézi: Csemer Géza: *Habiszti*. A szerző kiadása, 1994. 16.

¹³ Sárosi Bálint: *A hangszeres magyar népzene*. Budapest: Püski, 1996. 53.

igényeinek legteljesebb kiszolgálására. Véglegesen kialakult a cigányság „arisztokráciája”, akik társadalmi rangjukat, anyagi jólétüket, ha csökkenő mértékben is, de egészen a 20. század második feléig meg tudták őrizni. Sárosi Bálint becslése alapján 1968-ban még hét-nyolcezer cigányember foglalkozott hivatásszerűen zenéléssel. És akkor még nem esett szó a napjainkban egyre több klasszikus zenét játszó, és a szórakoztató zene különböző területein tevékenykedő cigány muzsikusról.

Cigányzenészek napjainkban

A cigányzenészek jelenlegi helyzetét kizárólag a migrációs kutatás szempontjait figyelembe véve (de a csak migrációs szokásokhoz kapcsolódó részleteket nem figyelembe véve), vázlatosnak sem mondhatóan mutatjuk be. Így mostani vizsgálódásunkban úgy igyekeztünk kiválasztani az interjúalanyokat, hogy reprezentálják a cigány származású zenészek között meglévő, markánsan elkülönülő csoportokat. Ennek alapján három réteget tudunk egymástól elhatárolni.

Egyrészt vannak olyan fiatalok, akiknek szülei a verbunkosból kinőtt klasszikus cigányzenével foglalkoztak, több generációra visszamenőleg, de ők már szinte kizárólag klasszikus zenét tanultak.¹⁴ Ez egyrészt saját indíttatásuk alapján történt, másrészt a szülők a nyolcvanas évektől kezdődően jól látták a „kávéházi” zene hanyatlását, ezért gyerekeiket – ha zenei pályára kívántak mégis lépni – szinte tiltották a cigányzenétől. Így kialakult egy zeneileg nagyon magasan képzett, fiatal cigány réteg, amely tagjainak társadalmi státusa már egészen más, mint szüleiké. A klasszikus zenészek között azonban erőteljes túlképzés van Magyarországon már évtizedek óta. Ezért akik nem tudnak elhelyezkedni szimfonikus zenekarnál vagy tanítani valahol – és erre egyre kisebb az esély –, azok tudatosan készülnek a külföldi karrierre. Ez megfigyelhető abból, hogy mindegyikük fontosnak tartja a német és az angol nyelv tanulását, és ezt komolyan is veszik. Ezen kívül – elmondásuk szerint – a Főiskola lég-

¹⁴Néhány jellemző adat két interjúalanyról: 1. 24 éves férfi, nős, 1 gyereke van. Budapesti, a Zeneművészeti Főiskola IV. éves hallgatója, hegedű szakon. Régi zenész családból származik, nagyszülei és apja is cigányzenészek voltak, apja klarinétos. Gyerekkorában volt affinitása a hagyományos cigányzenéhez is, de apja nem engedte, hogy azzal foglalkozzon, miként testvérének sem, aki zongorázott. Így klasszikus zenét tanul gyerekkora óta, csak azzal foglalkozik. Nemzetközi versenyeken szerepel, több ismert szimfonikus zenekarban is játszik, ebből kifolyólag sokat van külföldön. Nagyon sok cigányzenészt ismer, különösen a klasszikus zene területén. Komolyan tanulja az angol nyelvet. 2. 23 éves, Budapesten élő nő, hajadon, szüleivel él. A Zeneművészeti Főiskola III. éves, hegedű szakos hallgatója. Régi zenészcsaládból származik, apja cigányprímás. Bár egyáltalán nem látszik rajta etnikai hovatartozása, egyáltalán nem titkolja, de nem is dicsekszik vele. Leginkább úgy szokta környezeté tudomására hozni cigány mivoltát, hogy megnevezi apja foglalkozását. Tanul németül és angolul. Szimfonikus zenekarok tagjaként sokat jár külföldön.

körében már megtalálható a külföldre törekvés, egy valamire való zenész az igazi szakmai és anyagi megbecsülést szinte csak Európa valamelyik országában (főként Németország, Ausztria) vagy az USA-ban tudja elképzelni. Ez nem csak a cigányokra jellemző, elmondásuk szerint magyar zenészekkel van tele a világ összes kisebb és nagyobb szimfonikus zenekara.¹⁵ Ehhez hozzájárul az is, hogy egyre több, Zeneakadémiát végzett zenésztől hallani, hogy cigány származásúakat egyszerűen nem akarnak alkalmazni néhány zenekarnál, és ezt a jelentkezőkkel nyíltan is közlik. Indokaik szerint a cigányok megbízhatatlanok, és akiket mégis csak elfogadnak, tőlük elvárják a teljes szakmai és emberi asszimilációt. Így a fiataloknál elsődleges cél napjainkban a külföldi munkavállalás. Célországként Európa bármely országa szóba jöhet, de az elsők között van az USA is. Mivel odakinn megbecsülik a zenészeket, senkit nem érdekel cigány származásuk, kapnak letelepedési engedélyt, így családjukkal együtt nagyon kényelmes életet tudnak élni még egy kicsi városban, például Ausztriában is, így szándékaik komolyságának bizonyítására mindegyikük komolyan foglalkozik a nyelvtanulással. Sok külföldi zenésszel tartanak kapcsolatot, köztük olyan magyar cigányokkal is, akik néhány éve már kint dolgoznak. Évente akár többször is találkoznak, ezekre az alkalmakra a zenekari turnék során van lehetőségük. Elmondásuk alapján innen tudják a legtöbb információt meríteni a külföldi lehetőségekről, viszonyokról, és ennek alapján nincsenek rászorulva a tömegkommunikációs eszközök – általuk hamisnak tartott – híradásaira.

A zenészek másik nagy csoportja a napjainkra már előregedő generáció, amelynek tagjai a hatvanas-hetvenes évtized, a cigányzene utolsó virágkorának haszonélvezői voltak.¹⁶ Egyrészt klasszikus cigányzenét ját-

¹⁵ Elmondásuk szerint a magyar mellett az olasz muzsikusoknál alakulnak hasonlóan a viszonyok, így olasz és magyar zenészek, köztük cigány származásúak, adják a világ zenekari tagjainak jelentős részét.

¹⁶ Adatok az interjúalanyokról: 1. 62 éves férfi, családjával egy Pest megyei kisvárosban él. Évszázadokra visszamenőleg híres zenészdinasztiából származik, minden felmenője a klasszikus cigányzene művelője volt. Ő először cimbalmozni tanult, de a hatvanas évek elejétől átképezte magát zongoristává. Hivatásos előadóművészként dolgozott éttermekben, szállodákban, leginkább szólístaként, de táncczenekarokban is. A rendszerváltozás után nem tudott többé elhelyezkedni szakmájában, több vállalkozást is indított megtakarított pénzéből a megélhetés biztosítása érdekében, de szaktudás hiányában ezek nem voltak sikeresek, csak tartalékait emésztették fel. Jelenleg nyugdíjas, anyagi helyzete megrendült alacsony jövedelme miatt. Két gyereke szintén tanult zongorázni, egyikük szintén hivatásos előadóművészi oklevéllel rendelkezik, de nem dolgoznak ebben a szakmában. Tudatosan beszélt le róla őket, így mindketten egyetemet végeztek és humán területen dolgoznak. A zenész szakmában nagyon sok cigány és nem cigány embert ismer az ország egész területén, de külföldön dolgozókkal is kapcsolatba került az évek során. 2. Pest megyében élő 58 éves férfi. Családjában mindig foglalkoztak zenével, de nem hivatásszerűen. Ő lett az első hivatásos előadóművész. Táncczenekarokban játszott dobosként. Mivel csak lánygyerekei vannak, senki nem követte a hivatását. A rendszerváltozás után nem tudott

szottak, hagyományos népzenei felállásban, másrészt tánczenét. Ők voltak az igazi „vendéglátósok”, akik jól kerestek, sok pénzt fel tudtak halmozni. A fizetésüket szándékosan alacsonyán tartották (néhány ezer forint havonta), mivel tudták, hogy ennek többszörösét is megkereshetik egy este a borralalóbból. Az elhelyezkedéssel nem voltak problémáik, mivel az OSZK (Országos Szórákóztatózenei Központ) szakszervezetként kiközvetítette üzletekbe az éppen szerződés nélkül lévőköt, és a vendéglátóhelyek nem utasíthatták vissza őket. Ez nem is állt érdekükben, hiszen szinte ingyen dolgoztak, a zeneszolgáltatás pedig nemcsak a forgalmat növelte és szinte természetes volt mindenhol, hanem bizonyos osztályba sorolásnál meg volt határozva a kötelező zenekar nagysága. Ezek a zenekarok a kiközvetítés révén gyakran eljutottak külföldre is, szerződéssel. Kint azonban nem akartak maradni – mint a 19. századi történetükben már megfigyelhettük –, mivel ez komoly jogi következményekkel is járt volna (disszidálás), valamint a valutában megkeresett pénzükből itthon királyi módon élhettek. Ezért mindenki törekedett a külföldi szerződésre, de ezek csak néhány hónapra, legfeljebb 1 évre szóltak. Leginkább Németország, Ausztria jött szóba, de az igazán jó zenészek, akik szerencsések is voltak, eljutottak Kanadába, USA-ba, sőt, még Ausztráliába is. Ezeken a helyeken a magyar kolóniák tagjainak játszottak, magyar éttermek szerződtették őket elsősorban. A nyolcvanas évek közepétől azonban megkezdődtek az elhelyezkedési problémák, a gépzene olcsósága erősen aláásta lehetőségeiket. A rendszerváltozás utáni privatizációban hirtelen, egyik pillanatról a másikra váltak munkanélkülivé. Az OSZK már nem tudta megvédeni érdekeiket. Tragédiájuk, hogy a zenélé-

←

többé zenészként elhelyezkedni, segéd munkásként dolgozott néhány évet, de ebbe mind fizikailag, mind szellemileg belerokkant. Jelenleg rokkantnyugdíjas. 3. 57 éves férfi, Pest megyei városban él. Régi zenészcsalád tagja, nagybőgős. Fialat korában klasszikus zenészként indult, zenekarok tagjaként már a hatvanas években a világ sok – Európa szinte minden országában, de többször volt a Szovjetunióban is – pontján megfordult. Később inkább mégis a klasszikus cigányzenét választotta, leginkább felesége hatására, aki vidéken élt, így ő is feladta pesti egzisztenciáját. Anyagi helyzete már a nyolcvanas évek elején kezdett megrendülni, mivel nagyobb cigányzenekarokra már akkor sem volt szükség, különösen vidéken. Ekkor még néhány évet tudott játszani tánczenekarokban basszusgitárosként, vagy nyaranta néhány hónapos szerződéssel a Balatonnál. A rendszerváltozás után azonban soha többé nem tudott elhelyezkedni szakmájában. Rövid ideig gyári segéd munkásként dolgozott, de idegei miatt leszázalékolták. Jelenleg feleségével együtt gyerekei tartják el, akik nem zenei pályán dolgoznak. Többé már nem akar zenével foglalkozni. 4. Szolnok megyében élő 60 éves férfi, híres, országosan is ismert zenészcsalád tagja, primás. Apja zenekarában kezdte pályafutását, majd különböző népi együttesek kísérelője is volt, így sokat járt külföldön, megfordult többször Németországban, Ausztriában, Olaszországban, Finnországban. A rendszerváltozás után soha többé nem tudott szakmájában dolgozni, anyagi helyzete annyira megrendült, hogy 1 éve tartózsai miatt házát elárverezték. Fia, aki szintén tanult cigányprimás, Budapesten egy virágboltban dolgozik segéd munkásként.

sen kívül semmi máshoz nem értenek. Néhányan kényszerűségből próbálkoztak vállalkozással vagy más munkával, de számukra, akik évtizedek óta a cigányság „arisztokráciáját” jelentették (még a cigányságon belül sem tartották a kapcsolatot csak zenészekkel!), megalázó volt ez a helyzet. Nehezen tudták feldolgozni lelkileg, hogy környezetükben idáig úrként viselkedhettek, most segédmunkára kényszerülnek. Nagyon sokan lelkileg is belerokkantak ebbe. A felhalmozott anyagi javakat mostanára élték fel, helyzetük kilátástalanná vált. A fiatalabbak ezért utolsó lehetőségként megpróbálkoztak a külföldi munkavállalással. Az utóbbi egy-két évben a Magyarországról kivándorló cigányok jelentős részét képezték ezek a zenészek. Célterületként azok a helyek jöhetnek szóba, ahol még mindig él egy jelentősebb, az idősebb generációhoz tartozó magyar kolónia. Nekik még igényük van a „Gyere Bodri kutyám”-ra. Lehetőségeik azonban egyre szűkebbek. Az öregeknek már nincs igazán kapcsolat a kinti zenészekkel, amikor kint jártak akkor is inkább csak egymással vagy a kinti magyarokkal érintkeztek. Így nem tanultak idegen nyelvet, külföldi barátokra nem nagyon tettek szert.

A harmadik réteget az általában oláh cigány származású, autodidakta, autentikus cigány népzenei játszó együttesek tagjai képezik.¹⁷ Ők az utóbbi 10-15 évben tűntek fel, egyre nagyobb igény van rájuk. Számukra elégtétel ez, hiszen a képzett, hagyományos klasszikus cigányzenét játszó soha nem tekintették őket zenészeknek, szóba sem álltak velük. Jellemző rájuk, hogy általában nem a zenélésből élnek, hanem valamilyen vállalkozási-kereskedelmi tevékenységből. A zenéjük iránti kereslet azonban egyre többüket ebbe az irányba fordít. Igen nagy sikereket aratnak külföldön, főleg angol nyelvterületen, jól megfizetik őket „ egzotikus” voltak miatt. Migrációs hajlandóságuk esetleges, de cigány anyanyelvük révén könnyen tudnak kapcsolatot teremteni külföldi cigányokkal, és a jobb élet reményében bármikor hajlandók külföldre költözni, ha ezt biztosabbnak látják. Különösen így van, mióta szerintük igen nagy cigányellenesség van Magyarországon. Többen elmesélték, hogy bárhová mennek a világba (Anglia, Németország leginkább, esetleg Kanadába is eljutnak), mindig találkoznak oláh cigányokkal. Velük, természetesen tudnak beszélgetni, egymás társaságát kifejezetten keresik, egymást segí-

¹⁷ Néhány adat az interjúalanyokról: 1. 36 éves, oláh cigány származású nő. Főfoglalkozásban háztartásbeli, 2 gyereket nevel. Tíz éve működik közre alkalmasszerűen autentikus cigány népzenei játszó együttesekben. Mivel egyre nagyobb az érdeklődés zenéjük iránt, jól keres, többször volt külföldön is. 2. 26 éves, Budapesten élő cigány nő, egy ismert autentikus népzenei játszó együttes tagja. Állítása szerint nem oláh cigány, de anyanyelvi szinten beszél cigányul. Az év nagy részét külföldön tölti. 3. 45 éves, oláh cigány férfi. Több vállalkozás tulajdonosa, de rendszeresen lép fel autentikus cigány népzenei játszó együttesekben. Elmondása szerint ezzel jól lehet keresni, de ez számára önmagában nem kielégítő. Külföldön csak turistaként járt az elmúlt években, főleg német nyelvterületen.

teni tudják. Elmondásuk szerint elsősorban ezekből a kapcsolatokból merítik információikat a külföldi helyzetről és lehetőségekről.

A megkérdezettek csak az előbbi csoportosítás szerint ismerik egymást. A komolyzenét, a cigányzenét és az autentikus népzenei játszó csoportok között ritkább az átjárás, mint a nem cigányok felé. Ez a teljesen más életstílusból, érdeklődési körből is következik.

Összegzés

Rövid tanulmányomban kísérletet tettem arra, hogy bemutassam: a napjainkban élő cigány származású zenészeknek milyen elképzeléseik vannak a jövőjükkel és a külföldi munkavállalással vagy letelepedéssel kapcsolatban. A jelenlegi helyzet könnyebb megértése érdekében szükségesnek tartottam, hogy vázlatosan bemutassam a cigányzenészeknek az elmúlt évszázadokban, a magyar kultúrában és társadalomban betöltött szerepét is. Igazi, árnyalt kép bemutatására azonban csak egy – jelenleg már zajló – nagyobb kutatás eredményeinek összefoglalása és elemzése után vállalkozhatok. E szűk keresztmetszet megismerése után is megállapíthatjuk azonban: jelentős változások zajlottak le az elmúlt évtizedekben a cigány származású zenészek körében, különösen a rendszerváltozás (1989) után. Az, hogy a cigányzenészek megőrizték minden új zenei igény kielégítésére fogékony hajlamukat, jól mutatja tömeges megjelenésük a zeneművészet minden területén, még cigány rap-együttes is van napjainkban. A külföldi lehetőségek keresésében azonban jelentős a változás. Míg régen elsősorban pénzkereseti lehetőségnek tartották a külföldi fellépéseket, manapság az itthoni, általuk lehetetlennek tartott helyzet (különösen a megélhetés biztosítása) miatt az egyik, leginkább migrációra hajlamos csoporttá váltak, függetlenül attól, hogy milyen zenét játszanak.

Az, hogy a cigányzenészekre dicső múltjuk, megélhetéssel küszködő jelenük után milyen jövő vár, még jósolni is nehéz. Eddigi kutatásaink után legfeljebb csak annyit mondhatunk, hogy számuk rohamosan, gyorsuló ütemben csökken. A hagyományos, magyar nótára épülő zenélés már csak „múzeumi tárgyként” van jelen, és nem része a mindennapi szórakoztatásnak: néhány zenekar a turisták által látogatott helyeken, Száztagú Cigányzenekar, nótaszó a Petőfi Rádióban. Ennél több megmaradására nincs esély a jelenlegi benyomások alapján. Más kérdés, hogy egyre több cigány származású ember dolgozik a klasszikus zene, a jazz területén, egyre több az autentikus cigány népzenei játszó együttes. De itt már az a kérdés, hogy lehet-e ezeket az embereket „cigányzenészek” nevezni, vagy inkább csak zenét játszó, cigány származású emberekről van szó. Pesszimista jóslatok szerint ugyanolyan gyorsan fog eltűnni a „cigányzene”, mint ahogyan néhány száz éve megjelent. Azok, akik bíznak a jövőben, meggyőződéssel vallják a magyar nótával és a cigányzené-

szekkel kapcsolatban is: „...félelem nélkül mondhatjuk, hogy míg magyar él, s Buda áll, fenn is fognak maradni.”¹⁸ Az elkövetkező évtizedek választ fognak adni a kérdésre.

Melléklet

Beszélgetőpartnerem 22 éves budapesti, cigány származású fiatalember, aki a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola hallgatója hegedű szakon, nemsokára egy tanári és egy kamaraművészi diploma boldog tulajdonosa. Felesége két éves kisfiát neveli otthon.

Édesanyám és édesapám családja is zenész család, de ők még inkább cigányzenészek voltak. Nagypapám cimbalmos volt, édesanyám apja bőgős, testvéreik is mind zenészek, bátyám is zenész volt, de ő már abbahagyta ezt a szakmát. Így hát engem is már gyerekkorom óta mindig érdekelt a zene, elsőként klarinétot, mert akkor hallottam édesapámat gyakorolni, és ez nagyon tetszett. De aztán az ő tanácsára hallgattam, és nem próbálkoztam vele, most már én is tudom, hogy miért: sajnos a fúvós hangszerek nagyon veszélyesek, főleg gyerekkorban nem szabad elkezdni. A bátyám pedig zongorista volt, ezután állandóan a zongora előtt ültem, apám viszont nem szerette volna, hogy zongorista legyek. Biztos azért, hogy mind a két gyerek ne ugyanazt a hangszert tanulja. Engem hegedűsnek akart. De soha nem prímásnak. Nem engedte, hogy cigányzenét tanuljak: nem szólt érte, ha csináltam, de ha sokat műveltem a saját felfogásomban, a saját hallásom után, akkor már mondta, hogy inkább gyakoroljak valami mást.

És mit gondolsz miért nem szerette volna? Hiszen neki ez volt a szakmája, ebből élt?

Szerintem neki – mai fejemmel nézve – volt egy rálátása, hogy a cigányzene az nem fog már sokáig kelleni, mert a cigányzene alapja ugyanúgy a klasszikus zene, mint az összes zenéé. A hangszer elsajátítását ő is klasszikus alapokon kezdte meg. Az ő apja is úgy kezdte a tanulást. Mindenki, az összes cigányzenész, vagy az édesapjától kezdte elsajátítani, a metodikát mindenki így kezdte.

Ő is zeneiskolába járt, Egerben tanult, járt is klasszikus zenekarba sokáig. Csak akkor a cigányzene kuriózum volt az országban, és meg lehetett belőle elég jól élni. Akkor még volt, hogy bizonyos éttermekben kötelező volt cigányzenészt foglalkoztatni. Egy bandát, 3-4 taggal, és akkor még ez elég jó megélhetés volt. Édesapám, amikor mi megszülettünk, már benne volt ebbe, hogy rájött, hogy sokat kellett futkosniuk, a cigányzenész tulajdonképpen hahnizik, OSZK szervezte nekik a turnékat. Itthon kevés volt borzasztóan a fizetés. És csak külföldről tudták annyira

¹⁸ Mátray Gábor: A Muzsikának Közönséges Története In: *A Muzsikának Közönséges Története és egyéb írások*. Budapest: Magvető Kiadó, 1984. 133.

megszedni magukat, hogy vehettek egy kocsit, vagy egy kicsit öltözködni tudtunk. Ezt aztán fokozatosan feléltük. Tehát ő rálátott, hogy ennek nem nagy jövője van.

Ő tudott a szakmájában dolgozni a rendszerváltozás után is?

Elég sokáig, csak lett egy egészségügyi problémája, ami után tudta, hogy ezután már nem fújhatja komolyabban a klarinétot. De nekem ugyanakkor az általános iskolában nagyon jó volt, a zene ott volt minden nap, de az első az iskola volt, így engem nem tiltott a zenéléstől. Amikor hazamentem, soha nem kellett érte külön szólni, első volt a lecke, megtanultam az anyagot és utána gyakorolhattam. És játszani meg csak azután. Ötödikes koromig teljesen kitűnő voltam. Utána valami történhetett, mert volt egy kis felhőske, akkor zenélni se nagyon akartam, akkor volt egy nagy anarchista korszakom. Elég hamar utolért, úgy érzem, és kamasz koromban viszont kicsit csendesebb voltam már. Akkor egy fél évre abba is hagytam a hangszeret, de utána kaptam egy olyan motivációt az életben, hogy meghívtak Heidelbergbe zenélni, a társ zeneiskolába, és ez engem annyira inspirált, hogy nekiálltam gyakorolni, és utána nagyon komolyan vettem.

A felvételi előtt egy évet nagyon komolyan gyakoroltam, és szerencsémre felvettek minden konzervatóriumba, ahova beadtam a jelentkezésemet és játszottam. Felvettek. És utána én válogathattam. A Jó Isten megsegített akkor, a munkám gyümölcse meglett.

Eszedbe sem jutott hogy más területen dolgozzál? Humán szakmában vagy más főiskolára menjél?

Gyerekként voltak más indíttatásaim, de az külső inspiráció lehetett. Például ügyvéd szerettem volna lenni, hogy miért, azt nem tudom, talán mert néztem sokat a Petrocelli-sorozatot. Barátaim között voltak romák és nem romák is, a romák úgy hívtak, hogy Petrocelli. Csak valahogy akkor roma körben a színkitűnő nem egy dicsőség volt, a társaságban a barátok nem azt mondták, hogy jaj de jó. És valahogy ez a környezet rám hatással volt. És talán ezért volt, hogy utána abba akartam hagyni a zenélést, és az iskolát sem végeztem már színkitűnőre, de hozzá kell tennem, hogy 7-8-ikban már visszahúztam magam. Így felvételiztem a Főiskolára is, azt mondták, hogy az a legelittebb, onnan tudok legtovább jutni az életben, tehát ezért.

Egyáltalán nem akartál foglalkozni a hagyományos cigányzenével? Annak ellenére, hogy édesapád tiltotta is – nem volt meg az indíttatásod?

Gyerekkoromban próbálkoztam, ismertem is az összes híres cigány előadókat, imádtam őket. Utána valahogy ez eltűnt az életemből, talán azért, mert elkezdtem a klasszikusokkal foglalkozni és megváltozott a baráti köröm is. Ennek tudhatom be talán, hogy most klasszikus zenész vagyok. Úgy tartom, a baráti közeg nagyon sokat számít. Hogy kik veszik körül az embert, milyen helyen, kik között lakik, ez borzasztóan fontos. Így lettek olyan barátaim, akik azóta is a klasszikus pályán vannak, és

valaki már le is diplomázott, valaki tanít. Valaki zenekarban van. Akkor én azt mondtam, hogy nekem ez az életem. Ugyanakkor a konzis évek alatt is hallgattam a cigányzenét, nagyon tetszett, de a hangszeren soha nem próbáltam.

Hogy gondold: van értelme a hagyományos cigányzenészségnek manapság?

Őszintén, rálátásom már nincsen, mert sajnos már sem baráti körömben sem családomban nincsen senki, aki ezzel foglalkozna. De azért hallok, hogy egyre jobban tetszik újra az embereknek, lehet hogy teljes dilettantizmus részéről, de én úgy érzem, hogy megint lesz jövője, azt is hallottam, hogy a 100 tagú cigányzenekart nemzeti örökség részévé nyilvánították, ez is állami elismerés a cigányzenészeknek is, hogy elfogadták őket. És most egyre többet hallani róluk és egyre színvonalasabban is játszanak.

Minek köszönhető, hogy egyre színvonalasabbak a hagyományos cigányzenét játszó is?

Asszimilálódnak a környezethez, úgy értem, hogy precízebbek, nem azt az egyszerű mulatót zenét játsszák, hanem vannak már borzasztó nagy, virtuózan játszó emberek, akik ezt tudatosan a hangszerre rá tudják tenni és megmutatni a környezetükben, nemcsak mulatságokon, hanem komolyabb helyeken fellépve is. Mint az Operában, a Kongresszusi Központban, fantasztikusan tudnak, önmagukat képzik már magasabb fokra.

Nagyon sok zenész, aki mos fellépett, sokuk művészi diplomával is rendelkezik, a Károly, aki többször fellépett az Akadémián is, a legvirtuózabb darabokat előadta, és eszméletlen nagy repertoárja van és olyan stabil, mint aki csak klasszikus zenével foglalkozik, de az élete a cigányzenében van, ő ott meg is találta a számítását.

Gondold, visszatér még az az idő, ami az elmúlt századokban, vagy még a századunk elején is, hogy nagyon sok ezer cigányzenésznek biztosított volt a megélhetése, akár éttermi szinten, akár magasabb művészi szinten is, a hagyományos cigányzene?

Itthon? Nemigen. Most már nem is annyira a magyaroknak játszanak itthon, hanem a turistáknak. A magyarság egyik megnyilvánulása külföldön a cigányzene, még mindig úgy ismerik Magyarországot, hogy gulyás és Lakatos Sándor. És Puskás Ocsi. Nem szabad elfelejteni, hogy ez Magyarországnak egy múltja és egy öröksége, és nemcsak hogy öröksége, de borzasztó nagy kultúra – olyan, mint a matyó hímzéses ruha. Ez együtt jár a magyarsággal. Ez nem kívülálló dolog, a cigányság szerintem bele kellett hogy olvadjon az egész társadalomba. Külföldön, akik ismerik Magyarországot, azt mondják, hogy ja, a cigányok országa. A cigányokat ismerik jobban.

És mi a véleményed arról, hogy manapság cigányzeneként emlegetik nemcsak azt a stílust, amiről beszéltünk, hanem az autentikus cigány népzeneét is. Nagyon sok amatőr cigányegyüttes jelent meg, akik ezt a zenét művelik. Mi erről a véleményed?

A cigányzene országonként változik. Van magyar cigányzene, román cigányzene, jugoszláv, bolgár, orosz, mindenhol más, és mindegyik a maga műfajában fantasztikus és érdekes. Ez egy természet szerint a lélekhez szóló zene. Szerintem ez most egy versenyszellem, aki a legjobb zenekar, az fut fel. Mindegyik játszik valahol, mindegyiket meg lehet hallgatni, el lehet menni most az új helyekre, minden kávézóban egy balkán-zenekar dolgozik. Most hallottam jugoszláv zenekart, magyart, mindegyik ezt a balkáni zenét játssza. Az embereknek borzasztóan tetszik.

Sokaktól hallottam, hogy akik klasszikus képzést kaptak, és cigányzenészként dolgoznak, bizonyos ellenérzésekkel tekintenek azokra, akik autodidakta módon most együtttest alapítva nem a hagyományos felállásban, hanem gitárral, kannával játszanak.

Hát, mi tagadás, az új cigányzenekarok egy kicsit autodidakta módon jönnek létre mostanában, bár fejlődik a világ, és túlnyomórészt azok maradnak fenn, akik tudnak haladni a korrallal. Ebben benne van minden. Mondjam azt, hogy amikor bejött a Lagzi Lajcsi a szintetizátorával és együtt üvöltött most mindenki, hogy elvette a kenyerüket, mert egyértelmű, hogy egy étteremben, egy mulatságon könnyebb egy szintetizátorost kifizetni, aki bekapcsolja a gépet és megcsinálja azt, amit egy 5-6 tagú cigányzenekar. Természetes, hogy nem olyan hangulatot csinál, de anyagiilag jobban megéri valakinek, mint 5 személyt megfizetni. Akkor utálták a Lagzi Lajcsit is, a mulatók zenét is. Most ezek az amatőr zenészek, az autodidakták, akikről hallottam, az én számomra, mint zenész, mindenképpen tetszettek, mert azt játszották, amit tőlük vártak. És ez a legfontosabb. Mert szerintem a zenéhez úgy kell hozzáállni, mint az én tanárom teszi: ő ugyanolyan befogadóképességgel hallgat meg egy idős nénikét, aki szláv népdalt énekel Biharkeresztesen, mint ha egy nagy zenekart hallgat, amely egy Beethoven-szimfóniát ad elő.

Érzed-e azt az ellentétet, ami tagadhatatlanul megvolt már az elmúlt évtizedekben is: a magyar cigányok, akik gyakorlatilag asszimilálódtak már, vagy a másikkal réteg, az oláh cigányok között, az ellentétet a magyar – oláh cigány kultúra és emberek között?

Hogy mondjam? Én benne vagyok ebben, mert most is felléptem egy színpadon ilyen emberekkel, nagyon aranyosak voltak. Hallottam már klasszikus cigányzenész emberektől, akik nem szeretik ezt az egészet, hogy lenéznek – én nem tudok így hozzáállni egy zenéhez. Nekem semmilyen zenével nincs előítéletem. Sőt, bementem a kis öltözőjükbe és megkértek: „Tudom, hogy te klasszikus vagy, egy kicsit klasszikus füllel mit játszanál ide...” és elkezdtünk együtt játszani. Borzasztó nagy öröm volt számomra, hogy bevettek a saját körükbe, és így megosztották velem az érzéseiket. És én is megoszthattam velük. Számomra ez nagyon fontos.

Említetted, hogy édesapád is sokat járt külföldön. Megérte neki?

Megmondhatom őszintén, apámmal a mai napig anyagi dolgokról nem beszélünk. Ezt annyira magánügyként kezeljük. De sosem volt ak-

kor gondunk semmire, gyerekként mindenünk megvolt, ugyanakkor, ha visszagondolok, egy egyszerű kis panellakásban laktunk, semmi különleges nem volt benne. Csak maga a tudat, hogy édesapám kint volt zenélni és egy összegben hazahozott annyit, mintha itthon zenélt volna három-négy hónapot. De utána azt ugyanúgy feléltük, mintha nem is ment volna ki.

Ha odakinn ilyen jól lehetett keresni, akkor nem fordult meg esetleg a fejében, hogy a családjával együtt kitelepül?

Nem. Soha. Lett volna pedig lehetőség, hogy kimenjünk, elég jó fizetés lett volna, de valahogy más beleavatkozni mások életébe, és már mi sem voltunk annyira gyerekek, amikor ez volt, én 13 éves voltam. Németországba lehetett volna menni. De nekem van egy sajnos eléggé negatív véleményem a németekről. A németeknek megvan a saját aurájuk, nem hogy mi nem férünk be, mi kirekesztettek vagyunk onnan, de még a saját családtagjaikhoz is másképp állnak hozzá. Én úgy érzem, hogy ridegek, én nem tudnám megszokni Németországot. Ha a jövőben lesz lehetőségem, hogy kimenjek próbajátéokra, nem hiszem, hogy Németországba kimennék. Számomra egy hazugság lenne, akkor csak a pénzről lenne szó.

Említetted, hogy voltál már többször külföldön magad is. Tervezed-e, hogy ha végzel, kint próbálj érvényesülni?

Igen, most elég intenzíven foglalkozom a gondolattal. Amerikát mindenképpen meg szeretném próbálni, az a lehetőségek országa, nem félek a munkától. Ha megtalálom a számításomat, akkor legszívesebben ott élném le az életemet. Kimennénk. Ha kapnék egy zenekari lehetőséget próbajátéokra, felkészülnék, és ha még sikerülne is! Akkor gond nélkül kimennénk. Nekem imponál az ottani élet, de lehet, hogy, csak amit a tévéből látok, a hollywoodi beütés, de hallottam olyanokat, hogy kint éltek 15-20 évig, unokatestvérem is, pl. Kanadában és most jött haza. Ő azt mondta, hogy ott, ha valakinek van végzettsége – mert ott nagyon sokba kerül – ott azt elfogadják, ott lehet dolgozni.

Magyarországon meglehetősen telített a zenei pálya. Akik külföldön szeretnének megélhetést találni, azok hogy gondolják? Pár évig kinn vannak, összeszedik magukat, vagy inkább kint képzelik el az életüket?

Ismerek olyat, aki klasszikus zenével kiment, és megtalálta a számítását, hazajár látogatóba. Nem tudom. Erre csak azt lehet mondani, hogy az embernek egy élete van. Szerintem a család, a gyökerek mindig hiányzik az embernek kint. Én mindig azt mondom, hogy megyek zenélni. Mert ha azt mondom, hogy dolgozni megyek, az azt jelenti, hogy nem akarok most menni, de muszáj. Számomra ez ilyen. Ugyanakkor a cigányzenészek? Most volt ez a nagy kanadai örület, hogy hazaküldték őket, nem kapták meg a letelepedési engedélyt, úgy hallottam, hogy politikai menekültként kérték. Sok olyan ismerősöm van, hogy mielőtt kimentek eladták a házukat, mindenüket pénzzé tették, kint felélték, nem zenéltek, el-

mentek fizikai munkákra: kertészkedés, festés. Aztán hazaküldték őket, és most itthon vannak pénz nélkül. De ahogy hallom, most mennek ismét cigányzenével, fenn tudják magukat tartani.

Akik most kimentek ebben a nagy hullámban, nem találták meg a számításukat, gyakorlatilag mind vissza kellett jönniük, nem tudtak zenészként megélni?

Nem. A legnagyobbak is ablakot pucoltak, meg festettek, számítógépeket szállítottak.

És ha valaki nem kér menedékjogot, úgy megy ki, hogy csak zenélni akar – szerinted úgy van lehetőség dolgozni?

Ahhoz kell egy munkavállalási engedély. Én nem mehetek ki úgy, hogy jöttem zenélni. Meghívás kell, munkavállalási.

Magyarországon meg lehet élni zenészként, akár klasszikus, akár cigányzenészként?

Nagyon nehéz, mert egy körbe kell tartozni. Le lehet élni egy életet, úgy is, hogy bemennek az órákra, eljátsszák az anyagot, bemennek a vizsgákra, és kaphat vörös diplomát is, de ha nincs ismeretsége, akkor nem is szólnak neki. A telefon soha nem fog nála megcsörrenni. Ez borzasztóan összetett dolog, a zene emberileg, érzelmileg, lelkiileg, fizikailag a megpróbáltatások sorozatát vonja magával. Tehát ha én nem vagyok valakinek szimpatikus, akkor abban benne van minden szinte. Szakmailag nem felelek meg vagy emberileg, vagy az öltözetem nem tetszik, vagy rosszat szólok, vagy nem úgy nézek rá, nem úgy mosolygok. Néha az is baj, ha valaki roma. Nekem volt egy roma ismerősöm, nem is látszott rajta, hogy roma, de menetközben kiderült. Mert szakmailag nem volt vele semmi probléma – csak utána elkezdtek őt az identitásával zaklatni.

Azt mondod, hogy egyes nagyzenekarokban nem szeretik a roma zenészeket?

Volt olyan, akit fel kellett veyenek, mert olyan kevesen voltak zenészek, és ő annyira egyértelműen jó volt, hogy felvették. De lassan ki lehet golyózni mindenkit. Ha én a szakmámban jó vagyok, akkor be tudom bizonyítani azt a másiktól, hogy ő nem tud semmit. Azt mondják: gyere ki ide elé, és te itt játsszál. Vagy valahova beültetik, és itt játsszál. És nincs olyan ember, aki ilyen helyzetben mindig tökéletesen játszik. Ezek után megkérdezik: „Igen, itt akarsz te játszani?” Pszichésen kikészítik a romákat. Most van egy ifjúsági zenekar, ahová hívtak. És azt mondták, hogy köszönjük, nem, mert roma vagy. Szembe.

A klasszikus zene nem arról szól, hogy ki mit tud a hangszeren, itt a megbízhatóság is számít. Mondjuk 4 órakor van egy próba, kinyitom a hangszeremet, odaérek negyedötre, lejátszom az egészet, felállok, kiszaladok. Hiába lehetnék a legjobb zenész. Az egész arról szól, hogy fél 4-kor benn vagyok, 3/4 4-kor benn ülök a helyemen, nem érdekes, hogy a többiek kinn cigiznek, ők megtehetik, én nem. Ennekem ott kell ülni, behangolva, nézem az állásokat, amelyek nehezek, és amikor felemeli a karmester a kezét, nekem kell az elsőnek lenni, aki felemeli a vonót és várja, hogy beintsék. És ezt el kell fogadni.

Úgy érzed, hogy a romáknak is feladatuk, hogy szembenézzenek önmagukkal?

Mindenképpen. Én tudom, hogy ki vagyok, miben vagyok jó, akkor semmi probléma. Meg tudom magam védeni. De amennyiben van támadási felületem, akkor már nem - mert ha valaki elkezd azzal jönni, hogy persze, ti ilyenek vagytok meg olyanok - de én nem vagyok olyan. Egy más szintre kell most már lépni a gondolkodásban is.